

מאמר ד'

התגלית

אלוי תדש ומעון כבוד של קלל
בסיסי בלתי מוכר בדיני הטעמים,
שעל פיו מושבות תקיחות רבות.
מאת ר' יעקב לויסר חר

"בן אדם אל תאמח, כי אחרי סדקתא יבוא אתנח.
ואל תירא מילשב בדביר, כי אחרי דרנא יבוא תביר".

(לחם הבסורים דף סהו)

מאמר התגלית

בעשור לחדש – ויקחו

פרשת החדש פותחת בצווי "דברו אל־כל־עדת ישראל לאמור בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש עֶה לבית־אֶבֶת עֶה לבית" (שמות יב, ג), האתנחתא נמצאת בתבת 'הזה'. נראה, כי הטעמים מפרשים שהאמירה לבני ישראל צריכה להיות בעשור לחדש.

אולם רש"י כותב בהדא: "דברו היום בראש חֹדֶשׁ שיקחוהו בעשור לחדש". הוי אומר: לשיטתו הקריאה היא 'בעשור לחדש הזה' – ויקחו להם איש עֶה לבית אבות'. לפי זה הו"ו של 'ויקחו' היא מה שהראשונים מכנים לפעמים 'ו'ו יתרה', דהינו ו"ו שאינה משמשת לחבור אלא להפך – ליצר הפסקה בין שני חלקי המשפט. דגמת 'וחם השמש' – ונקמס' (שם טו, כא) שפרוש: וכשחם השמש – אז נקמס הקו.

בעברית של ימינו התנון השמוש בן"ו זאת, לפיכך אנו משתמשים במלה 'אז' שהיא תחליף מגשם יותר. אבל בערבית קימת ו"ו החבור הזאת עד ימינו, ועוד נאריך פעם בענין זה, אם ירצה השם.

דברי רש"י מקורם במשנה (פסחים יז) 'פסח מצרים מקחו מבעשור', וכן כתוב בתרגום יונתן על אתר. האם יש לפנינו מחלקת הטעמים כנגד המשנה?

ובכן, אין כאן הכרח לשום מחלקת, למרות פסוק הטעמים! ואם תאמר הא כיצד? הרי לפי פרוש המשנה היתה האתנחתא צריכה להיות בתבת 'לאמור'? כאן מגיעה תשובה מעניינת ביותר, שאותה למדתי מפי פרופסור ר' שמחה קוגוט הי"ו שהאיר את עיני בסגיא זו, כמו בהרבה סוגיות אחרות, ותודתי הרבה נתונה לו על כך.

נתפס לַדְגְּמָא אֶת הַמִּשְׁפָּט "וְאַלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן | נָדָב וַאֲבִיהוּא
אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר" (במדבר ג, ב), כִּיצַד הָיִינוּ מְפַסְקִים מִשְׁפָּט זֶה?

בפסוק הנהוג היום מציבים נקודתים לאחר הפתיח, כך - "וְאַלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי
אֶהֱרֹן: הַכֹּהֵן, נָדָב, וַאֲבִיהוּא, אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר". הנקודתים מבדילות בין הפתיח
שהוא בעצם הקדמה, ובין משפט התכן העקרי שהוא 'הכבוד נָדָב וַאֲבִיהוּא
אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר'.

הטעמים כמובן לא משתמשים בנקודתים, אלא מחלקים את הפסוק
לחצאים ולרבעים וכן הלאה. היכן צריכה אם כן לבוא האתגחתא, שהיא
החלוקה הראשונה החולקת את הפסוק לשניים? הדעת נותנת שהיא צריכה
לבוא במקום שאנו מציבים את הנקודתים. שהרי החלוקה העקרית בפסוק
דגן היא בין הפתיח, ובין המשפט העקרי שבו נמצא תכן הדברים.

אך הטעמים - בעקביות - אינם מניחים את האתגחתא שם, אלא
מתעלמים מהפתיח, ומחלקים את המשפט העקרי כאלו הפתיח לא קיים.

אם היו לנו רק המלים "הַכֹּהֵן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר" היכן הייתה
באה האתגחתא? כמובן בתבת 'נָדָב', שהרי 'הַכֹּהֵן נָדָב' הוא משפט העומד
בפני עצמו, ואי אפשר לקרוא 'הַכֹּהֵן נָדָב וַאֲבִיהוּא'. ואכן בדיוק שם נמצאת
האתגחתא.

הני אומר, הטעמים אינם מציבים את ההפסק העקרי במקום שבו נמצאות
הנקודתים, אלא מחלקים את המשפט העקרי שבו נמצא תכן הדברים - כאלו
אין לפניו משפט פתיחה, ולאחר מכן נספח הפתיח אל החלק הראשון של
המשפט העקרי. בנדון דגן: החלק הראשון הוא 'הַכֹּהֵן נָדָב' ואילו נספח
המשפט 'וְאַלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אֶהֱרֹן', למרות שבעצם הוא שיך לכל הפסוק.

מדוע עושים הטעמים כך ולא מחלקים בין הפתיח ובין המשפט העקרי,
דבר שגורא לראשונה הגיוני יותר? ובכן, האמת שאין זה כך, ועצם העבדה
שאנו משתמשים בנקודתים מראה שלא נוח להשתמש בנקודה רגילה, כי
משפט הפתיחה בעצם קשור לאחריו.

עמדתו במיוחד על כך כשעסקתי בפסוק פרקי גמרא, שם נמנעים מלהשתמש בנקודותים לאחר משפט פתיחה, משום שהנקודותים משמשות שם לציון סוף קטע. ותמיד היה לי קשה להחליט איזה סימן לציון אחרי מילים כמו 'דתגיא' 'אמר פלוני' 'פלוני אומר' וכדומה.

לדגמא, במשפט כגון "דתגיא, רבי אליעזר אומר, שלש משמרות היו הלילה, ועל כל משקור ומשקור יושב הקדוש ברוך הוא ושואג בארי". שימו לב כמה לא נוח שאותו סימן פסוק מחלק גם את המשפט העקרי, וגם את הפתיחים 'דתגיא' 'רבי אליעזר אומר'. ואם נשים נקודה אחרי ה'דתגיא' או 'רבי אליעזר אומר', זה יהיה מסורבל מאוד. למעשה הרבה פעמים עדיף פשוט לותר על הפסיק או הנקודה אחרי הפתיח, ולהתחסס רק למשפט העקרי, וזהו בדיוק מה שעושים הטעמים.

קצת נחזר לפסוק שפתחנו בו, ונראה שזהו בדיוק המצב שם: "דברו אל כל עדת ישראל לאמר: בעשר לחדש הזה, ויקחו להם איש ששה לבית אבת ששה לבית". הצבנו נקודותים בסוף משפט הפתיחה, שם היה נראה שיש להציב את האתנחתא. אף כפי שנתבאר - הטעמים אינם מציבים את ההפסק העקרי בין משפט הפתיחה ובין המשפט העקרי, אלא מתחססים למשפט העקרי כאלו אין משפט פתיחה. ממילא אין שום סתירה מן הטעמים לדברי רש"י: החלוקה היא אכן 'בעשור לחדש הזה - ויקחו', והמשפט 'דברו אל כל עדת ישראל לאמר' אינו מחבר כלל ל'בעשור לחדש', למרות שהטעמים לא מציבים שם את האתנחתא.

דגמאות נוספות

התורה מלצה במאות, ואולי אלפי דגמאות כאלו. וזה עקרון בולט כל כך שלמעשה פלא גדול כיצד אף אחד מהעוסקים בטעמים לא נדרש לתאר ולהגדיר אותו. נביא מקבץ של דגמאות:

א. "ותלד לו את-זמורל ואת-קישן ואת-מנן ואת-מדן ואת-ישבק ואת-שוח"
(בראשית כח, ב), לכאורה האתנחתא היתה צריכה לבוא אחר המילים 'ותלד לו', במקום שאמורות להופיע הנקודותים, שהרי המילים האלו שיכות לכל

רשימת השמות, אבל הטעמים מציבים אותה במלה 'מדן'. יתרה מזאת: אפילו המלה 'קשן' מטעמת בזקף, שהוא מפסיק יותר גדול מן הרביע שבתבת 'לו', מה שעל פי הכללים גורם שמשפט הפתיחה 'ותלד לו' יתחס רק לשני השמות הראשונים מתוך הרשימה. כל זה מראה לנו בבהירות דבר אחד: הטעמים מחלקים את הפסוק כאלו המלים 'ותלד לו' אינן קימות, ורק לאחר מכן הן מצמדות לחלקו הראשון.

ב. "ובני מדן עיפה ועפר וחנף ואבידע ואלדעה" (שם כה, ד) גם כאן הזקף קטן נמצא באמצע רשימת השמות, במקום שאמור להופיע הפסיק, ולא במקום של הנקדטים. למרות שברור כי הפתיח 'ובני מדן' שיה' לכל המשפט המסתיים באתנחתא ולא רק לעיפה ועפר וחנף.

ג. הגר שפחת שרי איימזה באת ואנה תלכי" (שם טו, ח). לכאורה החלוקה צריכה להיות בין הפניה 'הגר שפחת שרי', ובין תכן האמירה 'אי מזה באת ואנה תלכי', אף הטעמים מחלקים את המשפט על ידי הטפחא במלה 'באת', ומתעלמים מן ההקדמה 'הגר שפחת שרי'.

ד. יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף אביך ישתחוו לך בני אביך: (שם טז, ח). הטעמים מחלקים את המשפט כאלו הוא מתחיל מ'אתה יודוך אחיך', ומתעלמים מן הפניה 'יהודה' שכל המשפט מוסב אליה.

ה. ושמע עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות: (שמות י"א, כא). הפתיח 'ושמע עליהם' נכלל עם 'שרי אלפים שרי מאות', למרות שהוא שיה' כמובן גם ל'שרי חמשים ושרי עשרות', כי הטעמים מחלקים את עקר המשפט [שרי... ושרי] ומתעלמים מן הפתיח.

ו. "והקריב את קרבנו לה' קבש' בן-שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת-שנתה תמימה לחטאת ואיל-אחד תמים לשלמים" (במדבר ו, יד) משפט הפתיחה הוא 'והקריב את קרבנו לה', אבל הטעמים אינם מציבים שם את האתנחתא אלא בתוך המשפט העקרי.

ז. "וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם" (שם ו, טו). אף כאן - המשפט שמסתיים באתנחתא נחלק על ידי הזקף בתבת 'בשמן' שהיא אמצע המשפט העקרי [תכנו של סל המצות], ולא במלה 'מצות' ששם מסתיים משפט הפתיחה.

ח. "ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני־שנה חמשה" (שם ג, יז) החלוקה העקרית היא בתוך רשימת הקרבנות שהביא הנשיא לזבח השלמים, ולא אחרי הכותרת 'ולזבח השלמים'. [החלקה נעשתה על ידי הסגול אחרי 'בקר שנים' משום שאחר כך יש שלשה קרבנות של חמשה פרטים כל אחד, והמכנה המשותף מאחד ביניהם].

ט. "בן יהיה תמיד העגן יכסנו ומראה־אש לילה" (שם כ, יז) - האתנחתא נמצאת בתבת 'יכסנו', למרות שהכותרת 'תמיד' מוסבת כמובן גם על 'ומראה אש לילה'.

במיוחד בולט הדבר במשפטים הפותחים ב'ויאמר'. על פי רב [אף לא תמיד] החלוקה אינה בין הפתיח לתכן הדברים, אלא תכן הדברים עצמו הוא שמתחלק כאלו הפתיח 'ויאמר' אינו קיים. דגמת "ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקדש מן־הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה בכל־מצותך אשר צויתני לא־עברתי ממצותיך ולא שכחתי" (דברים כז, יג). לכאורה האתנחתא הייתה אמורה להיות מוצבת בתבת 'אלקיך', שהרי זהו הפתיח, ומשם ואילך הוא תכן הדברים. אבל האתנחתא נמצאת ב'צויתני', והגרש המחלק את הפתיח נמוך לא רק ממנה, אלא גם מהזקף שבתבת 'ולאלמנה' ואפילו מהרביע שבתבת "מן־הבית", כלומר: הפתיח נספח לחלק המשפט שהוא שמינית מהמשפט השלם.¹

וכן "ויאמר: לא אעשה בעבור הארבעים" (בראשית יח, כט), "ויירא ויאמר מה־נורא המקום הזה אין זה כי אם־בית אלהים וזה שער השמים" (כת, יז), "ויאמר הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי" (שם, כט), אמרו לאלהים מה־נורא מעשיך ברב עוזי יכחשו לך איביך" (תהלים סז, ג).

בכל המקומות האלו מחלקים הטעמים את המשפט העקרי, ולא במלה 'ויאמר'. במקרה בולט הדבר במשפטים הקצרים כמו 'ויאמר לא אעשה

1. האתנחתא מחלק את הפסוק לשנים, הזקף מחלק את תחומי לשנים - הרי רבע. הרביע אף הוא מחלק את תחום הזקף לשנים - הרי שמינית, ולשמינית הוא נספח הפתיח.

בעבור הארבעים' שהחלוקה של הטעמים נראית ממש חריגה, שהרי 'לא אעשה בעבור הארבעים' הוא רצף אחד, ותמוה לקרוא 'ויאמר לא אעשה – בעבור הארבעים'.

הפתיחה יכולה להיות ארבה אף יותר ממלת 'ויאמר' בודדת, ועדין הטעמים לא יתייחסו אליה כמשפט העומד בפני עצמו. דגמות "ויאמר משה אל-אהרן ולא לעזר ולאיתמר | בניו ראשיכם אל-תפרעו| ובגדיכם לא-תפרמו - ולא תלבו" (ויקרא י, 6), הטעמים הציבו את החלוקה העקרית כאן בתבת 'תפרמו' [הפשטא מפסיקא יותר מכל הטעמים שקדמו לה במשפט זה], ולא בתבת 'בניו', במקום הראוי לנקודתים.

הטעמים מקפידים על העקרון הזה אפילו במשפטים שיש להם שתי פתיחות רצופות. כגון "ויגש אליו יהודה: ויאמר: בי אדני' ידבר-נא עבדך דבר באזני אדני ואל-יחר אפך בעבדך כי כמזך כפרעה" (שם מד, יח). מי שמנתח את טעמיו של פסוק זה עשוי להשתומם מאוד, ההגיון הפשוט היה אומר להציב את האתגרתא בתבת 'יהודה' כי זו החלוקה העקרית: יהודה נגש - ואמר דברים. לאחר מכן החצי השני יתחלק בין תבת 'ויאמר' ובין תכן הדברים הנאמר, וזה אומר שנצטרך להציב שם זקף גדול, ורק אז נחלק את המשפט הנותר בתבת 'בעבדך' על ידי זקף נוסף. אולם הטעמים עושים בדיוק להפך, הם מתעלמים משתי ההקדמות, הן "ויגש אליו יהודה" והן 'ויאמר', וטופלים אותם למשפט העקרי, והטעמים שלהם [רביע וזקא] נמוכים בדרגתם לא רק מן האתגרתא שבתבת 'בעבדך' אלא אף מן הסגול שבתבת 'אדוני'. מה שגורם לכך שהם נספחים לרבע הראשון של המשפט ואפילו לא לחציו.

וכן ויקרא אבימלך לאברהם, ויאמר לו: מה-עשית לנו ומה-חטאתי לך? כִּי-הִבֵּאתָ עָלַי וְעַל-מִמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדוֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא-יַעֲשׂוּ עֲשֵׂיתָ עִמּוֹדִי: (שם כ, טו). לכאורה ההפסק הגדול ביותר היה צריך להיות ב'ויקרא אבימלך לאברהם', וההפסק אחריו היה צריך להיות ב'ויאמר לו'. אבל הטעמים מתעלמים הן מהקריאה והן מהאמירה ומציבים את האתגרתא בתבת 'גדולה', והמפסיק הגדול שבתחומה הוא הזקף שבתבת 'לך'.

ואף במקום ששני משפטי הפתיחה ארכים, עדן הטעמים יקפידו לחלק דוקא את תכן הדברים. כגון "והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה, ואמר הכהן לאשה: ימנן ה' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך ברת ה' את ירכך נפלת ואת בטגך צכה" (במדבר ה, כא). הטעמים אינם מחלקים בין ההקדמה [והשביע הכהן... ואמר הכהן לאשה] ובין תכן הדברים, אלא מתיחסים לתכן הדברים עצמו כאלו הפסוק מתחיל שם.²

סוף פסוק

הטעמים מקפידים כל כך על הכלל הזה, עד שהוא גם חוצה גבולות של פסוקים! למרות שהפסוקים הם החלוקה היסודית והבסיסית ביותר. נקח לדגמא את הרשימה של שמות בני ישמעאל (בראשית כה, י"ט) אשר משתרעת על פני שלשה פסוקים: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בְּשֵׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם: בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל גְּבִיָּה וְנָדָב וְאֶדְבָּאֵל וּמִבְשָׁם. (י"ד) וּמִשְׁכָּם וְדוּכָה וּמִשָּׂא. (טו) חֲדָד וְתִימָא יִטּוֹר נָפִישׁ וְקִדְמָה.

הרשימה מתחילה מאמצע פסוק י"ג ונמשכת בשני הפסוקים הבאים. והנה, הרי לכאורה ההפסק הגדול כאן היה צריך להיות בין הפתיח [ואלה שמות... לתולדתם] ובין רשימת השמות, אף לא! רשימת השמות נחלקת לשלשה פסוקים, וההקדמה כלולה בפסוק הראשון.

דגמא נוספת מפרשת תרומה (שמות כו): "וְסֵרַח הַעֲדָף בִּירֵיעַת הָאֵהָל: חֲצִי הַיָּרֵיעָה הַעֲדָפֶת תִּסְרַח עַל אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן. (י"ג) וְהָאֵמָה מִזָּה וְהָאֵמָה מִזָּה בַּעֲדָף בְּאֶרֶץ יִרְיעַת הָאֵהָל יִהְיֶה סְרוּחַ עַל צְדֵי הַמִּשְׁכָּן מִזָּה וּמִזָּה לְכִסְתּוֹ."

2. העירני הרב אברהם יעקב איצקוביץ על הפסוק בסוף פרשת כי תצא (דברים כה יט) וקלה בהגות ה' אלהיך | לך מקל איגוד מסביב בארץ אשר ה' אלהיך נמנו לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים - לא תשכח. שהטעמים חלקוהו מן בן יסוף. ולא כפי שמתבקש, לכאורה, במלה 'לרשתה'. והיא היא. כי המשפט 'והנה בהגות... לרשתה', הוא משפט רקע, אבל המשפט העיקרי הוא 'תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח', ואותו חלקו הטעמים כפי שצריך. ועוד באר, שיתכן כי הטעמים רוצים להדגיש ש'לא תשכח' אינו מוסב על 'תמחה את זכר עמלק' אלא על 'זכור' שבתחלת הענין: 'זכור את אשר עשה לך עמלק וכו' - לא תשכח'. לפיכך הפרידו אותו ככל האפשר משאר הפסוק, והנה ראוי לעמוד בפסוק בפני עצמו, אלא שאין פסוק פחות משלש תבות.

שני הפסוקים האלו הם משפט אחד ארוך המחלק לפתיח ומשפט עקרי. דהינו "וסרח העודף ביריעות האהל ישתרע כף: חצי היריעה העודפת תסרח על אחורי המשכן, והעודף מן הצדדים יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה".

מתבקש אפוא שסוף הפסוק יהיה במקום בו הצבנו את הנקודות, או לחלופין - שיהיה זה פסוק אחד ארוך ואז האתגורתא שבתבת 'האהל' תהיה באמת מקום ההפסקה העקרי. אבל שוב - חלוקת הפסוקים מתעלמת מן ההקדמה ומחלקת את המשפט לשני פסוקים, כאלו הוא מתחיל במלים 'חצי היריעה העודפת'.

ודגמא נוספת מפרשת ואתחנן (דברים ד: (טו) פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל: תבנית זכר או נקבה. (י) תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים. (יט) תבנית כל רמש באדמה תבנית כל דגה אשר במים מתחת לארץ.

המשפט הארוך הזה אפניי לספר דברים שרבו גאומים, והנאום מתאפיין במשפטים ארוכים מאוד. הוא משתרע על פני שלשה פסוקים ובנוי על דרך 'כלל ופרט'. בתחלה הכלל 'פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל', ואז בא הפרט: תבנית זכר או נקבה, תבנית כל בהמה, כל צפור, כל רמש באדמה וכל דגה.

כאן העקרון בולט במיוחד, שהרי היה אפשר בהחלט לשייך את המלים 'תבנית זכר או נקבה' לפסוק י"ז, ואז החלוקה תהיה בין הכלל שבפסוק ט"ז ובין הפרט שבשני הפסוקים הבאים. אבל חלוקת הפסוקים מתעלמת ממשפט הפתיחה ומחלקת את המשפט כאלו הוא מתחיל במלים 'תבנית זכר או נקבה'!

וכן "ויהי כאשר כלו הגמלים לשנות ויקח האיש גזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על-גדיה עשרה זהב משקלם" (שם כד, כב). "ויהי עשו בן-ארבעים שנה ויקח אשה את-יהודית בת-בארי החתי ואת-בשמת בת-אילן החתי" (כו, לד).

גם בשני המקרים האלו הרעיון זהה. המשפט 'ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות' הוא הקדמה הבאה לתאר את הרקע למעשיו של אליעזר: כשהגמלים כלו לשתות - אז לקח אליעזר את התכשיטים ונתן לרבקה. וכן 'כשהיה עשו בן ארבעים שנה - אז לקח את נשותיו'. והטעמים אינם מחלקים בין משפט הרקע, הטפל, ובין המשפט העקרי, אלא בתוך המשפט העקרי, על ידי האתגרתא.

וכן גם "ויהי-הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן-מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על-שכמה" (שם כד, טו), או "ויהי כאשר כלה יצחק לבנה את-יעקב ויהי אף יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו" (כו, ז). הטעמים מתעלמים ממשפט הרקע הבא לציון את הזמן שבו התרחש האירוע, ומחלקים את המשפט העקרי המתאר את האירוע.

וכן "ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי" (שם כז, טו) - המשפט 'ויקץ יעקב משנתו' הוא משפט הרקע: כשהקיץ יעקב משנתו - אז אמר כך וכך. והטעמים אינם מחשיבים אותו בחלוקה. וכך גם המשפט 'ויאמר' שאחריו אינו נחשב לענין החלוקה, והרי אלו שתי פתיחות רצופות.³

וכך הלאה והלאה, ולא נצטט את כל הדגמאות מחמת קצר היריעה, אבל העקרון ברור.

כפי שכתבנו, הפלל הזה לא ידוע כמעט, ורבים הם המקרים שמתעוררות תמיהות בחלקת הטעמים עקב אי ידיעת הפלל הזה.

נציין לדגמא מאמר שהתפרסם בקובץ 'בית אהרן וישאל' (גליון קלא, סיון תמוז תשס"ו, עמוד קה). התפרסמה שם רשימה של קשיות על חלוקת הטעמים, בעקר

3. על שלש דגמאות אחרונות אלו היה אפשר לתרץ על פי טענה, שיש הטוענים כי הסגול טפסיק שנה בדרגתו לאתגרתא, וגם הוא קיסר. אולם טענה זו אינה נכונה, ומאות פסוקים בטקרא מעידים כי דרגתו נמוכה מושל האתגרתא, ולכן אי אפשר לתרץ כך.

אודות מקומה של האתגרת, ונעשו שם נסיונות שונים להסביר זאת, חלקם על דרך הדרש. למעשה הרבה מן הקשיות שם נובעות מחסר הבנה מספקת בכללי הטעמים, ובמיוחד - אי ידיעת הכלל הזה.

לדגמא, הובא שם הפסוק (בראשית י"ד) וְהָ אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד־לוֹט מַעֲמֹו עָא גַא עֵינִיךָ וּרְאָה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צִפְנָה וְנִגְנָה וּקְדָמָה וְנִמְיָה". והקשה, מדוע אין האתגרת באה בתבת 'מעמו' ששם נגמרת ההקדמה ומתחיל תכן דברי ה'?" באמור - אין זו דרך הטעמים.

וכך מובאים שם הפסוקים "וַיִּשְׁמַע אֶת־דְּבָרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֶת כָּל־אֲשֶׁר לְאַבְיָנוּ וּמָאֲשֶׁר לְאַבְיָנוּ עָשָׂה אֶת כָּל־הַכָּבֵד הַזֶּה" (שם לא, א), "וַיֹּאמֶר ה' אֶל־יַעֲקֹב: שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵתְּהָ עֲמֹךָ" (לא, ד), "וַיֹּאמֶר שָׁכֵם אֶל־אֲבִיהָ וְאֶל־אֶחָיו אֲמַצְאֲחֵן בְּעֵינֵיכֶם וְאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֲתָן" (לז, יא).

אפשר להוכיח בקלות שהמכנה המשותף לכל המקרים האלו זהה: הטעמים אינם מציבים את ההפסק בין הפתיח ובין המשפט העקרי. למעשה קשה להבין מדוע בחר השואל דוקא את הפסוקים האלו ולא מאות פסוקים אחרים.

לאמור

'תמונת רא' של המצב הזה, מתרחשת גם בסופו של הפסוק, בתבת 'לאמור'. ננקט לצורך הענין את פרושה הפשוט של מלה זו, שענינה 'וכך אמר', ומיד יקשה לנו על הפסוק הנפוץ ביותר בתורה "וַיִּדְבֹר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר". פסוק קצר זה אינו מחולק באתגרת אלא בטפחא, אף המקום המתבקש להצבת הטפחא הוא בתבת 'משה', כדי שנקבל את הפסוק "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה - לֵאמֹר". שהרי 'לאמור' מוסב על 'וידבר' ולא על משה. ומדוע הצבה ההפסקה בתבת ה'?

התשובה היא אותה תשובה: המלה 'לאמור' אינה שיבת לעצם המשפט, אלא קעין תוספת קבועה הבאה בסופו: 'וכך אמר'. לפיכך הטעמים מתעלמים ממנה ומחלקים את המשפט העקרי כאלו אינה קימת, ואחר כך היא נספחת לחלקו האחרון של המשפט.

אותה תופעה חוזרת על עצמה גם במשפטים מכרים פחות, כגון "ותצחק שרה - בקרבה לאמור" (בראשית יח, יב) במקום 'ותצחק שרה בקרבה - לאמור, וישבו הפולאים - אל-יעקב לאמור' (שם לב, יז) במקום "וישבו הפולאים אל-יעקב - לאמור". ויקצף על-אלעזר ועל-איתמר בני אהרן - הנותרם לאמור' (ויקרא י, טז) במקום 'בני אהרן הנותרים - לאמור'. דבר אל-אהרן - ואל-בניו לאמור' (שם י, יח) במקום 'דבר אל אהרן ואל בניו - לאמור'. דבר אלינו - בחרב לאמור' (דברים א, ו) במקום 'דבר אלינו בחרב - לאמור'.

ועוד משפט בולט במיוחד בזרותו: "ויאמר ה' אל-יהושע בן-נון - משרת משה לאמור: (יהושע א, א), כל אחד יכול להוכיח ש'יהושע בן נון משרת משה' הוא יחידה אחת, ולמרות זאת הטעמים מציינים את ההפסק הגדול במשפט זה [זקף] במקום שציננו את המקף, שכן 'לאמור' אינה נחשבת כחלק מהמשפט לענין החלוקה.

דגמאות נוספות

המצב הזה אינו אפני דוקא למלה 'לאמור' אלא גם במקרים נוספים של משפט חותם, כגון "ונגלה כבוד ה' וראו כל-בשר יחדיו - כי פי ה' דבר" (ישעיה ט, ה): "ונתתי יארים חרבה ומכרתי את-הארץ ביד-רעים והשמותי ארץ ומלאה ביד-זרים - אני ה' דברתי" (יחזקאל ל, יב): "בדרך אשר-יבא בה ישוב ואל-העיר הזאת לא יבא - נאם-ה'" (מלכים יט, לג), "את-צאנם ואת-בקרם ואת-חמריהם ואת אשר-בעיר ואת-אשר בשדה - לקחו" (בראשית לד, כח), "וכל-איש אשר-נמצא אתו תקלת וארגמן ותולעת שני ושש ועצים ועלות אילם מאדמים וערת תחשים - הביאו" (שמות לה, כג), "הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך - אשיחה" (תהלים קמח, ח), בכל המקרים הללו הטעמים אינם מחלקים את הפסוק בין המשפט העקרי ובין החתימה, אלא החלוקה מתבצעת בתוך המשפט העקרי על ידי האתגחא והחתימה נספחת אל החלק האחרון של המשפט.

ועל פי זה גם נתן בהחלט להבין את ההטעמה התמוזה בפסוק "ואנשי סדם רעים וחטאים לה' - מאד" (בראשית יג, יג), שהחתימה "מאד" מסתפחת אל החלק האחרון של המשפט, וכנ"ל.

מענין לציון שר' מרדכי ברויאר ע"ה מתאר את התופעה הזאת בספרו 'טעמי המקרא' (עמוד 364), אך אינו מציין שזו 'תמונת רא' של התופעה הקודמות.

סוף פסוק

וכמוכן, גם כאן התופעה מתבטאת גם בשבירת מסגרת הפסוקים. לדגמא: בסוף פרשת ויגרא מובאת רשימת שמונה בניה של מלכה אשת נחור בשלשה פסוקים:

"(כ) את עויץ בָּכְרוּ וְאֶת בּוּז אָחִיו וְאֶת קִמּוּאֵל אֲבִי אָרָם: (כז) וְאֶת כָּשָׁד וְאֶת חִזּוֹ וְאֶת פִּלְדָּשׁ וְאֶת יֶדְלָף וְאֶת בְּתוּאֵל: (כח) וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה, שְׁמוֹנָה אֱלֹהִים יָלְדָה מִלְכָּה לְנַחֲוֹר אָחִי אֲבִרָהָם."

המשפט 'שמונה אלה ילדה מלכה' מוסב ודאי על שמונת הבנים ולא על 'ובתואל ילד את רבקה' שהיא כעין נספח לרשימת שמונת הבנים. היה מתבקש אם כן שהמשפט 'ובתואל ילד את רבקה' ישך לפסוק כ"ב, ופסוק כ"ג - המסכם את הרשימה - יעמוד בפני עצמו, אבל חלוקת הפסוקים מתעלמות מכווננו ומחלקת את הרשימה כאלו אינו קיים. וכך נחלקת רשימת הבנים לשלשה חלקים: שני חצאים, וחלק שלישי המדבר על רבקה שגבר איננה חלק מהרשימה.

וכך גם ברשימת בני קטורה שגבר הזכרנו בתחלת הענין בנוגע למשפט פתיחה (בראשית כה):

(א) וַתֵּלֶד לוֹ אֶת זִמְרֹן וְאֶת יֶקֶשֶׁן וְאֶת מִדּוֹן וְאֶת מִדְיָן וְאֶת יִשְׂבָּק וְאֶת שׁוּחַ. (ב) וַיִּקְשֶׁן יָלַד אֶת שָׁבָא וְאֶת דָּדָן וּבְנֵי דָדָן הֵיוּ אַשּׁוּרִים וְלִטּוּשִׁים וְלֹאֲמִים. (ג) וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וְעֶפֶר וְחִנֹּךְ וְאַבִּידָע וְאַלְדָּעָה כָּל אֱלֹהֵי בְנֵי קִטּוּרָה.

למרות שהמשפט 'כל אלה בני קטורה' ראוי לכאורה להיות מבדל יותר מכל הרשימה שלפניו, הרי שחלוקת הפסוקים כוללת אותו בפסוק השלישי ולא מעמידה אותו בפסוק בפני עצמו. וכך גם בסימת "אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם" (שם לה, לו), "אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען" (שם לז, טו). כל המשפטים האלו אינם עומדים בפסוק נפרד אלא נספחים לחלק האחרון של הרשימה.

ויעש משה – ואהרן

נסים בעוד תופעה הדומה במקצת לזו שסקרנו במאמר זה, ואף היא מטילה מבוכה בלב רבים מיודעי כללי הטעמים, באשר אינם מודעים לעקרון העומד מאחריה.

במשפטים המכילים פעל המושתר לשני פועלים⁴ או לשני פעולים, דרך הטעמים היא לצרף את הפעל אל הראשון מבין השנים, למרות שהוא שייך לשניהם. כמו בפסוק שצטטנו בכותרת "ויעש משה / ואהרן" (שמות ז, ו), לכאורה היתה מתבקשת ההטעמה "ויעש - משה ואהרן", שהרי שניהם עשו, אבל הטעמים מצרפים את "ויעש" אל משה, ומבדילים ממנו את אהרן.⁵

ובעין זה "ויעש משה ואהרן / וכל־עדת בני־ישראל - ללויים" (במדבר ח, כ), כאן מחברים הטעמים את 'משה ואהרן' עם 'ויעש', ומבדילים ממנו את 'וכל עדת בני ישראל'.

הכלל של הטעמים הוא פנראה שהם משיכים את הפעלה לראשון מבין הפועלים, והשני טפל אליו. כאלו כתוב 'ויעש משה ו[א]הרן', או 'ויעש משה ואהרן, ו[א]ן עשו' כל עדת בני ישראל'.

וכך בעוד הרבה פסוקים במקרא, דגמת ויאמר אחיה / ואמרה (בראשית כד, נה), תפל עליהם אימותה / ופחד (שמות כו, טז), וילכו זקני מואב / וזקני מדן (במדבר כב, ו), ועוד.

אלו דגמאות של פעל הבא עם שני פועלים, וכך הוא הדבר במקרה של פעל עם שני פעולים: וילד בנים / ובנות (בראשית ה ד, ושד עשרות), וינשק לבגיו / ולבנותיו (שם לב, א), מות־יומת הנאף / והנאפת (ויקרא כ, י), ולא־תתורו אחרי

4. בקשות התחביר: וישא המושתר לשני נושאים או לשני מוקמים.

5. דגמת לשון הכתוב עצמה מורה בהטעמים, שהרי 'ויעש' - לשון יחיד - כתיב, ולא 'ויעשו'. הרי שהפעל 'ויעש' משיך בעקר למשה, ואהרן טפל אליו. וכך 'ותדבר מרים ואהרן במשה' (במדבר יב, א), שהפעל 'ותדבר' בא כלשון יחיד ונקבה. אף שקאן לא יכלו הטעמים להפסיק את 'מרים' בגרש, משום שאין גרש בא בצמוד לפשטא מלפניה. [ועין בדגמאות הנוספות המובאות בסנים].

לבבכם / ואחרי עיניכם (במדבר טו, לט), לא־יחבל רחים / ורכב (דברים כד, ו), מקלה
אביו / ואמו (שם כו, יז), שרש פרה ראש / ולענה (שם כט, יז)⁶.

וכן הבאור גם כאן: הטעמים תופסים זאת כנראה כזיגזג לקניו [וכן
עשה] לבנותיו, שרש פרה ראש [ואף פרה] לענה, וכן כלם.

אותו הדבר בשם עצם הבא עם לואי, במקרה שיצרפו אליו שני לואים,
יחבר הראשון שבהם אל שם העצם. כגון: באזני בנה / ובן־בנה (שמות י, ב), אלה
פקודי משה / ואלעזר הכהן (במדבר כו, טג), וגדר אלמנה / וגרושה (שם ל, י),
ביד־משה / ואהרן (שם לג, א), וכלי נחשת / וברזל (יהושע ו, יט). והבאור כנזכר לעיל:
באזני בנה [באזני] בן בנה; וגדר של אלמנה [של] גרושה, וכן כלם⁷.

אף אין זה כלל גורף, לפעמים מפסיקה התורה בין שם העצם ובין כל
לואיו, דגמות: רמוני / תכלת וארגמן ותולעת שני (שמות כז, לג, שם לט כד),

וכן לכלל הנזכר למעלה של הפתיח והסיקומ, יש יוצאים מן הכלל.

6. ואולי זהו גם הבאור בהטענות "ואכלתם יסון / נושן" (ויקרא כו, י), אם הטעמים מפרשים ברובי
אברהם בן עזרא שם, ש"שון ו'נושן הם שני דברים, והנושן הוא יותר מ'שון מה'שון.

7. ובאמת פעמים שהתורה מוסיפה את המלה החסרה, כגון: ויטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שבם
בן־חמור (בראשית לד, יח), היה אפשר לכתב 'בעיני חמור ושבם'; ויטב הדבר בעיני פדעה ובעיני
כל־עבדיו: (שם מא, לו), היה אפשר לוטר 'בעיני פדעה וכל עבדיו'; לפני פדעה ולפני עבדיו (שמות
ז, י), היה אפשר לוטר 'לפני פדעה ועבדיו'; זקני מואב וזקני מדן (במדבר כב, ז), היה אפשר לוטר
'זקני מואב ומדן'; ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל־העדה (שם כו, ב),
היה אפשר להשמיט את 'לפני' האחרונות, בשם שלא נכתב 'ולפני' כל העדה.